

International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:30
sssjournal.com

pp.842-849
ISSN:2587-1587

2019 / February / Şubat
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 07/01/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 26/02/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 26.02.2019

JERZY ANDRZEJEWSKI'NİN KÜL VE ELMAS ADLI ROMANINA ANDRZEJ WAJDA'NİN PERSPEKTİFİNDEN BAKIŞ¹

A VIEW OF JERZY ANDRZEJEWSKI'S ASHES AND DIAMONDS FROM THE PERSPECTIVE OF ANDRZEJ WAJDA

Arş. Gör. Dr. Aybike KILIK

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Polonya Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, akilik@ankara.edu.tr, Ankara/Türkiye

ORCID: 0000-0002-7391-807X

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1288>

Reference : Kılık, A. (2019). "Jerzy Andrzejewski'nin Kül Ve Elmas Adlı Romanına Andrzej Wajda'nın Perspektifinden Bakış", *International Social Sciences Studies Journal*, 5(30): 842-849.

ÖZ

1909 yılında Varşova'da doğan Jerzy Andrzejewski Varşova Üniversitesi'nde filoloji öğrenimi görür. Edebiyat dünyasına 1932 yılında ABC dergisine gönderdiği *Birinin Hayatına Karşı* adlı öyküsüyle adım atar. 1948 yılında yayımlanan en önemli romanı *Kül ve Elmas*, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında Yurt Ordusu ve İşçi Partisi mensuplarının Polonya'daki iktidar mücadelesini anlatır. 2000 yılında Yaşam Boyu Başarı Oscar'ıyla onurlandırılan dünyaca ünlü Polonyalı yönetmen Andrzej Wajda ise profesyonel yönetmenlik yaşamına savaş üçlemesiyle adım atmıştır. Üçlemenin ilk filmi 1942 yılında Nazi işgaline karşı propaganda yürüten bir grup sosyalist gencin öyküsünün anlatıldığı 1954 yapımı *Nesil*'dir. 1956 yapımı ikinci film *Kanal*'da 1944 yılında Varşova'nın yeraltı kanallarını kullanarak Nazilere karşı direnen Yurt Ordusu askerlerinin trajedisi işlenmiştir. Üçlemenin son bölümü olan 1958 yapımı *Kül ve Elmas*'ta ise savaş sırasında ortak mücadeleleri Naziler olan bu iki farklı görüşe sahip Polonyalıların savaş sona erdikten sonra yüzleştiğini görüyoruz. Bu çalışmada roman ile film arasındaki benzerlikler ve farklılıklar incelenirken, filmde kullandığı sembollerle Wajda'nın esere nasıl bir yorum getirdiği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Polonya, Edebiyat, Sinema, Andrzejewski, Wajda.

ABSTRACT

Born in 1909 in Warsaw, Jerzy Andrzejewski studied Philology at the University of Warsaw. He took his first step into literary world with a short story, titled *Against the Life of Someone*, which he sent to ABC magazine in 1932. *Ashes and Diamonds*, the most important novel of writer published in 1948, describes the power struggle of the Nation Army members and the Workers Party in Poland right after the Second World War. The world-renowned Polish director Andrzej Wajda who was honored with the Oscar for Lifetime Achievement in 2000, made his professional directing debut with the war trilogy. The first film of the trilogy was *A Generation* (1954), which tells the story of a group of socialist youths who made propaganda against the Nazi occupation in 1942. The second film *Canal* made in 1956, shows the tragedy of the Nation Army soldiers resisting the Nazis by the underground channels of Warsaw in 1944. In *Ashes and Diamonds*, which was the last chapter of the trilogy made in 1958, we see the confrontation of the Poles whose common struggles were Nazis but in two different ways, after the war ended. This study aims to examine the similarities and differences between the novel and the film and discuss how Wajda brings comment to the original work with the symbols he used in the film.

Keywords: Poland, Literature, Cinema, Andrzejewski, Wajda.

¹ Bu çalışma *Andrzej Wajda'nın Kadrajından Polonya Edebiyatı* adlı doktora tezinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Savaş ve işgal yıllarında Polonya edebiyatı hem ülkede hem de savaştan kaçan çok sayıda yazarla birlikte yurt dışında şekillenmiştir. Bilindiği gibi 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgal edişi ve Fransa ile İngiltere'nin Polonya'nın tarafında yer alışıyla İkinci Dünya Savaşı başlamıştı. Sınırdan iç bölgelere hızla ilerleyen Hitler'in ordusuna Varşova yalnızca ay sonuna kadar direnebilmişti. Sovyet Ordusu da 17 Eylül'de doğu sınırından harekete geçmiş ve böylelikle Polonya'nın doğuda kalan bölgelerinde hâkimiyeti sağlamıştı.

Nazilerin Polonya'da yürüttüğü politika işgal altındaki diğer ülkelerden daha farklıydı. Buradaki amaçları, nüfusu mümkün olduğunca azaltıp, geriye kalanları da kölelere dönüştürmektir. Toplu tutuklamalar ve toplu infazlar yaşanırken, 1940 yılında Auschwitz toplama kampı ve sözde sağlık önlemleri nedeniyle Yahudi Gettoları kuruldu. Orta ve yükseköğretim kurumları kapatıldı ve Jagiellon Üniversitesinde görev yapan bir grup öğretim üyesi Dachau'daki toplama kampına gönderildi. Lehçe kitap ve dergi yayınlarına yasak getirildi. İnsanlara hayatta kalacak kadar temin edebildikleri yemek karneleri dağıtıldı.

Nazilerin bütün bu baskıları, tepki olarak bir direniş hareketini de beraberinde getirdi. Bu hareket kısa sürede yaygınlaşarak Yurt Ordusu askerleriyle birlikte bir yeraltı devleti oluşumuna dönüştü. 1 Ağustos 1944'te Nazilere karşı başlatılan ve iki aydan fazla süren Varşova Ayaklanması sonucu 200.000'den fazla asker ve sivil hayatını kaybetmişti. Nihayetinde Kızıl Ordu'nun Alman güçlerini 1945 yılının Ocak ayında bütünüyle etkisiz hale getirmesiyle Sovyetler, elde ettikleri başarı sonucu, tüm Doğu Bloğu ülkelerinde olduğu gibi Polonya'da da siyasi bir hakimiyet kurmuşlardır. Savaşın sona ermesiyle Polonya'yı siyasi açıdan yine çalkantılı günler bekliyordu. İktidarı sosyalist rejime bırakmak istemeyen Yurt Ordusu mensupları ile İşçi Partisi üyeleri arasında tutuklamalar ve suikastlarla birlikte büyük bir güç savaşı başlamıştı.

Sovyet uydulu komünist rejimin benimsenmesi ve özellikle 1949 yılında Parti tarafından Sosyalist Gerçekçilik ilkelerinin ilan edilmesiyle birlikte edebiyat ve sanatta güçlü bir sansür mekanizması devreye girmiştir. Savaştan sonraki ilk günlerde Yurt Ordusu ile İşçi Partisi arasındaki güç çekişmesini konu alan Andrzejewski'nin *Kül ve Elmas* adlı romanı da bu ilkeler doğrultusunda okunan bir eserdir.

2. ANDRZEJEWSKI'NİN ROMANI

Kül ve Elmas filmi Jerzy Andrzejewski'nin aynı adlı romanından uyarlanmıştır. Eser ilk olarak çeşitli yeraltı örgütlerinin ve gerillaların hala etkinlik gösterdiği 1948 yılında yayımlanmıştır. 1945 yılında Yurt Ordusu'nun faaliyetlerine resmen son verilmiştir. Genç üyelerin büyük bir kısmı ise yeni oluşum gösteren yeraltı örgütlerine katılmıştı. Sağ eğilimli Özgürlük ve Bağımsızlık (WIN)² da bu örgütlerden biriydi. Tarihteki deneyimleri sonucu gerek Nazi Almanya'sına gerekse Sovyetlere karşı duyulan tedirginlik bu genç Polonyalıların zihinlerine kazınmıştı. Andrzejewski'nin savaştan henüz çıkan Polonya'daki yeni siyasi oluşum savaşını oldukça gerçekçi bir dille anlattığı romanı o dönemde oldukça ses getirmiştir.

Romanda olaylar Almanların teslim olduğu gün yani 5 Mayıs 1945'te başlar. Savaştan kurtulan Polonyalıları yeni sıkıntılarla yüz yüzedir. Özgürlüğüne kavuşan ülkenin yeni yönetimi nasıl olmalıdır? Sovyetler ve ülkenin sol görüşe yakın bazı önde gelenleri bu soruya verilecek en iyi cevabın Rus güdümlü sosyalist düzen olduğunu düşünmektedirler. Savaş sırasında Nazilere karşı amansız bir mücadele yürüten Yurt Ordusu ise bu düşünceye tamamen karşıdır. Onlara göre Ruslar ülke için en az işgalci Naziler kadar tehlikelilerdir. Böyle bir yönetimin onları başka bir esarete sürükleyeceğini düşünürler. Bu yüzden onlara karşı yeni bir mücadelenin içine girmek kaçınılmazdır. Komünist bölge sekreteri Stefan Szczuka ise onlar için en büyük düşmanlardan biridir. Onu öldürme emri, savaş yıllarında kendini Yurt Ordusu'na adanmış bir genç olan Maciek Chełmicki'ye verilir. İlk suikast girişimi başarısız olur. Szczuka ve kasaba sekreteri Podgórski geç kaldıkları için onların yerine yanlışlıkla Smolarski ve Gawlik adlı iki işçi öldürülür. Podgórski'nin yolda durup Alicja Kossecka'yla konuşması hayatlarını kurtarmıştır. Alicja romandaki önemli karakterlerden biri olan Antoni Kossecki'nin karısıdır. Antoni savaş başladıktan sonra Gross Rosen'deki toplama kampına gönderilmiştir. Alicja, Podgórski'ye kampta öldü sandığı kocasının iki gün önce eve döndüğünü söyler. Szczuka, Kossecki'yi kamptan Leon Rybicki adıyla anımsamaktadır. Ancak hiçbir zaman bire bir konuşma fırsatı bulmamışlardır. Karısı eşi için oldukça endişelenmektedir çünkü Antoni döndüğünden beri kendini odasına kapamış ve kimseyle konuşmamıştır.

Antoni Kossecki savaştan önce başarılı bir avukattir. Bulduğu konuma tamamen kendi çabaları ve çalışkanlığıyla gelmiştir. Otuz yaşındayken kendinden yaşça küçük olan Alicja'yla evlenmiştir. Savaş

² Wolność i Niezawisłość

başladıktan sonra oğlu Andrzej'i alıp buldukları yerden kaçmaya çalışır ancak yakalanır. Andrzej Yurt Ordusu'na katılır Antoni de toplama kampına gönderilir. Alicja kocasının öldüğü haberini alıp perişan olur. Küçük oğluna ve kendisine bakmak zorundadır. Dikiş diker ve zar zor da olsa evinin geçimini sağlar. Savaş biter ve Antoni Kossecki'nin yaşadığı ortaya çıkar. Artık tamamen başka bir insandır. İçine kapanık, sessiz ve üzgün bir insana dönüşmüştür. Dışarıdan bakıldığında onu yitip bitiren bir şeyler olduğu sezilmektedir ancak o sıkıntılarını kimseyle paylaşmaz. Karısı onu konuşturmaya çalışır ama başaramaz. Herkes, kamptayken ağır işkencelere maruz kaldığını bu yüzden içine kapandığını düşünür. Szczuka'nın kendisini ziyaretinden sonra, karısına durumu anlatmaya çalışır. Kamptayken hayatta kalmak için Nazilerle işbirliği yapmak zorunda kalmıştır. Birçok masum vatansız Polonyalı'nın da ölümüne neden olmuştur. Bu işbirliği ona ölüm korkusu olmadan biraz olsun rahat bir ortamda yaşamını sürdürebilme olanağı sağlamıştır. Karısı duyduklarına inanamaz. Kocasının böyle bir caniliğe nasıl ortak olduğunu bir türlü anlayamaz. Szczuka ve Podgórski de durumu öğrenince Kossecki'ye çok sert tepki gösterirler. Hatta Podgórski konuyu mahkemeye taşımaya karar verir. En büyük düş kırıklığını da o yaşamıştır. Savaşın önce Kossecki'nin stajyerliği yaparken kendisini ahlaklı ve adaletli bir insan olarak tanımıştır. Böylesi bir hareketi ona asla yakıştıramamaktadır.

Kosseckilerin küçük oğlu Alek, Yurt Ordusu'na katılan ağabeyi Andrzej'e gıpta etmektedir. Babasının yokluğunda o da kendi yolunu çizmeye çalışmıştır. Arkadaşlarıyla yeraltı örgütlerini örnek alıp bir grup kurarlar. Böyle bir gruba dahil olmak kendilerini güçlü ve gerçek erkekler gibi hissettirir. Aralarında para toplayıp silah almaya karar verirler. Alek annesinin biriktirdiği parayı çalar. Gruptaki gençlerden Janusz, aralarında en zengin olduğu için en çok parayı vermesi gerektiğini söyleyen liderleri Jurek Szretter'e itiraz eder ve aralarında kavga çıkar. Janusz parayı kullanamamaları diye yırtıp yere atar. Jurek çok öfkelenir ve yeni aldıkları silahla Janusz'u vurur. Vicdanı çok rahattır. Böylelikle arkadaşlarına korkusuz ve acımasız bir lider olduğunu ispatlamıştır.

Maciek Chelmiecki Yurt Ordusu'nda Andrzej Kossecki'nin silah arkadaşıdır. Monopol Otel'i'nde buluştuklarında direniş günlerini yâd ederler. Aynı zamanda yeni politik sistemin nasıl olacağından, ne yapmaları gerektiğinden de çok emin değildirlere. Aslında İşçi Partisi'yle savaşma konusunda çekinceleri de vardır. Savaşın sağ kurtulan bireyler olarak bu durumun tadını çıkarmak ve normal bir yaşantı sürmek istemektedirler. Bu istek özellikle Maciek'te Monopol Otel'i'nin barında çalışan Krystyna'yla tanıştıktan sonra daha da artar. Otel odasında Krystyna'yla baş başa kaldıkları bölüme bakalım:

“Chelmiecki dudaklarını Krystyna'nın dudaklarına götürdü. Krystyna'nın ıslak ve sınımsız dudakları hemen aralandı. Chelmiecki öylesine tutkuyla öpüyordu ki bu öpüşle sanki sadece hissettiklerini dile getirmek değil, aynı zamanda bir güven, yegâne kurtuluş ve bir kaçış bulmak istiyor gibiydi. Damarlarında hızla akmaya başlayan kanın uğultusu arasında hala, odasında oradan oraya dolaşan Szczuka'nın ayak seslerini duyuyordu. Gözlerinin önünde adamın, olanca ağırlığıyla bastonuna dayanıp kamburunu çıkararak merdiveni tırmanan, çok iyi hatırladığı ve bir rüya imgesine benzeyen silüeti belirdi. Bu adam kendine ne gibi bir kötülük yapmıştı? Neden onu öldürmek zorundaydı? Öldürmek. Bu sözcük içinde ilk kez korkunç ve huzursuz edici biçimde çınladı. Yaşam ve ölüm yan yana geziyordu. Düşmanlar da ölüyordu, dostlar da. Hepsinin yaşamları dik bir uçurumun üzerinde asılıydı.” (Andrzejewski, 2009: 297)

Maciek azılı düşmanın da aslında kendinden farksız, sıradan bir insan olduğunun farkındadır. Birbirlerine yabancı ama bir o kadar benzerdirler:

“Düşmanların da dostların da ölümleri bir duman gibi dağılıyordu. Ama şu anda, yatmadan önce dört duvar arasında yalnız başına dolanıp duran, tanımadığı bu yabancı ama aynı zamanda kendisine bu kadar yakın adam hala yaşıyor, hareket ediyordu; planları, arzuları, umutları ve bir yaşamı vardı.

Yakını var mıydı acaba? Bu adamın yaşamının yakınları için ne gibi bir değeri vardı? Yaşamayı kime gerektiydi? Bu adamı kim seviyordu? Hangi kadın, hangi dostu?” (Andrzejewski, 2009: 297-298)

Kafası karışan Maciek kendisine akıl vermesi için arkadaşı Andrzej'le konuşur. Andrzej'in bu konudaki düşüncesi nettir. Onlar Yurt Ordusu'nun askeridirler. Düşmanla savaşmak öncelikli görevleridir. Kendilerinin ne düşündüğü ya da ne yapmak istediği önemli değildir. Maciek kararını verir. Szczuka'ya öldürüp artık bu işlerden uzaklaşacaktır.

Maciek, yanlışlıkla öldürdüğü iki işçinin cenazesine katılan Szczuka'yı takip eder. Mezarlığa gittiğinde öldüğünde kendi yaşında olan birinin mezar taşı üzerine yazılmış bir şiir dikkatini çeker. Şiir Norwid'e aittir:

*Katranlı bir parçadan geliyormuş gibi, senden
Geliyor bu git gide,
Yanmış paçavralar uçuşuyor etrafta;
Özgür mü olacaksın, bilmiyorsun yanarken
Ateşte
Senin olandan mahrum mu kalmalısın yoksa?
Sadece kül mü kalacak geriye ve karmaşa,
Bir fırtınayla uçuşuruma yuvarlanan?
Yoksa ışıltılı bir elmas mı külün altında,
Ebedi bir zaferin tan ağartısı olan... (Andrzejewski, 2009: 381)*

Maciek şiirin kime ait olduğunu anımsamaz fakat okuyunca zamansız ölen gençlerin ne uğruna yitip gittiklerini düşünür, yaşamın anlamını sorgular. Boş yere öldürdüğü işçileri ve öldüreceği Szczuka'yı düşünürken şiirde geçen üç sözcük aklından çıkmaz: kül, karmaşa ve uçurum... Bütün bu ölen insanlardan geriye kalan sadece kül ve karmaşa mıydı acaba?

Szczuka da aslında Polonya'nın iyiliğini her şeyin üzerinde tutan biri olarak karşımıza çıkıyor romanda. Acıklı bir öyküsü vardır Szczuka'nın. Savaş sırasında birkaç toplama kampında bulunmuştur. Eşini de bu kamplardan biri olan Ravensbrück'te kaybetmiştir. Buna rağmen ülkesinin çıkarlarını her şeyin üzerinde tutan bir birey olarak görevlerini aksatmadan yerine getirmeye devam etmektedir. Monopol Oteli'nde gerçekleşen ziyafete onur konuğu olarak davet edilmiştir ve burada konaklamaktadır. Ülkedeki savaşın sona ermesinin şerefine otelde düzenlenen balo farklı siyasi görüşlere sahip insanları bir araya getirir. Normalde birbirlerine tahammül edemeyen insanlar el ele tutuşup Polonez dansı yaparlar.

Maciek iki işçinin cenazesinin ardından Szczuka'yı takip eder. Szczuka'nın ziyaret ettiği Szcetterlerin evine sayaç okuyucu kılığıyla girer. Burada infazı gerçekleştirir. Daha sonra otele döner ve akşam olunca Krystyna'yla buluşmak üzere dışarı çıkar. Bundan sonraki yaşamının nasıl olacağına dair düşüncelerle yolda yürür. Birden karşısında askeri devriyeyi bulur. Hem duyduğu vicdan azabından hem de savaştan kalma alışkanlıklardan dolayı aniden kaçmaya başlar. Dur emrine uymayınca askerler ateş ederler. Can çekişen Maciek'in yanına gelirler ve çantasındaki kirli gömleği, pijamayı ve sabunu görüp onu boşu boşuna vurduklarını farkedirler. "Eh be adam ne diye kaçarsın?" (Andrzejewski, 2009: 419) der biri içlerinden.

Roman savaş sonrası Polonya toplumunun sıkıntılarını genel bir bakış gibi görünse de aslında bu sıkıntılar dönemin diğer bütün Doğu Avrupa toplumlarıyla ilişkilidir. İktidar çatışmaları, suikastler, aile dramlarına rağmen bireyler hangi görüşe yakın olurlarsa olsunlar, Polonya ulusunun güzel günler göreceğine dair umut taşımaktadırlar. *Andrzejewski'nin tasvir ettiği dünya, şüphesiz harabeden ve yıkıntıdan ibarettir ama küllerin altında yaşamın ve umudun pırıltısı uykuda beklemektedir.* (Andrzejewski, 1991:vii)

3. WAJDA'NIN KÜL VE ELMASI

Kül ve Elmas Polonya sinemasının en önemli çalışmalarından biri olarak görülürken, bazı izleyiciler ve eleştirmenler tarafından Wajda'nın en başarılı işi olarak kabul edilir. Bu filmle birlikte Wajda'nın kendine özgü tarzının yavaş yavaş oturmaya başladığını görürüz. Edebi özellikler taşıyan bu film Polonya Sinema Okulu'nu temsil eden eserler arasına girmiştir.

Polonya Sinema Okulu aslında sinema tarihinde bir akımı temsil etmektedir. Bu okulun filmleri 1956 Ekim'i sonrası siyasi değişim dalgasıyla ortaya çıkmışlardır. En önemli temsilcileri de Andrzej Munk ve Andrzej Wajda olmuştur. Bu Polonya Okulu sanatçıları savaş konularıyla özellikle de İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin konuşulmayan yönleriyle ilgilenmişlerdir.

Wajda *Kül ve Elmas*'ta edebiyat ile yakın bir bağ kurmuş, sembolleri ustalıklarla kullanmıştır. Kendini de özdeşleştirdiği Kolumbçuların³ kaderini anlatarak, onları Polonya romantik edebiyatında sıkça görülen asker-ayaklanmacı mitiyle ustalıklarla birleştirir; Maciek Chełmicki örneğinde olduğu gibi.

On yıl sonra Wajda bu eseri sinemaya uyarlamaya karar verdiğinde senaryoyu Andrzejewski'yle beraber düzenlerler. Bunu yaparken özgün eser önemli değişikliklere uğramıştır. Senaryoda zaman yirmi dört saate indirilmiş, bazı karakterlerin üzerine yoğunlaşmış, bazıları geri plana itilmiş ya da tamamen çıkarılmıştır. Bütün bunlar uyarlamalarda sıklıkla başvurulan bir basitleştirme hareketi gibi görünse de altında yatan anlamlar farklıdır. Burada romanın gerçekçi havasının sembolik bir dramaya dönüştüğünü görüyoruz.

Wajda'nın filmi PRL (Polonya Halk Cumhuriyeti) döneminde, özgün eserle arasında birçok farklılık olmasına rağmen, resmi çevrelerce mevcut siyasi düzeni destekleyen bir yapıt gibi algılanmıştır. Wajda filminde Maciek Chełmicki'ye yoğunlaşmıştır. Bu yüzden filmi izlerken izleyici, parti sekreteri Szczuka'dan çok Maciek'le bağ kurar. Zbigniew Cybulski'nin canlandığı romantik özellikler taşıyan Maciek'e izleyicinin kendini yakın hissetmesinin bir nedeni de kot pantolonuyla, Amerikan tarzı montuyla, koyu renkli gözlükleriyle, hatta davranışlarıyla o yıllardaki gençlerin tipik özelliklerini de taşıyor olmasıdır.

Romanda Maciek Chełmicki, Yargıç Kossecki, Szetterler, savaştan kurtulan insanlar gibi birçok karakter anlatılırken, Wajda bir tek kişinin, Maciek'in kaderi üzerine yoğunlaşmıştır. Uyarlamada olay örgüsünü şu şekilde sıralayabiliriz:

-Giriş: küçük kilisenin önünde gerçekleşen suikast

-Olayların bağlantısı: Andrzej Kossecki'nin Binbaşı Waga'yı ziyareti, Maciek Chełmicki'ye Szczuka'ya öldürme emri verilmesi.

-Olayların gelişimi: Maciek ve Krystyna'nın ilişkisi, Szczuka'nın anlatımı, Monopol Oteli'nde verilen ziyafet, Andrzej ve Maciek'in içki kadehlerini ateşe verip konuşmaları, geri plandaki karakterler (Bayan Staniewiczowna'nın konukları, Drewnowski, Pieniążek)

-Can alıcı nokta ve felaket: ziyafetin sonu ve Szczuka'nın ölümü

-Olayların çözülümü: Maciek'in ölümü

Film, yalın bir kompozisyona sahip olsa da stilistik açıdan oldukça zengindir. Bu anlamda birçok sembole başvuran Wajda'nın kullandığı bu semboller gerçek yaşamla yakından ilintilidir.

Maciek'in çöplükte öldüğü final sahnesi buna en iyi örneklerden biridir. Bu çöplük, kentlin savaştan arda kalan yıkıntılarını bize gösterirken aynı zamanda, Polonya'da kullanılan "tarihin çöplüğünde ölmek" deyimini akla getirir ve kahramanın trajik ölümünün de altını çizer.

Benzer bir yöntem Maciek ve Krystyna'nın gittiği terk edilmiş kilise sahnesinde de kullanılmıştır. Kilisedeki ters dönmüş İsa figürü yine ilk bakışta savaşın geride bıraktığı izleri anımsatır bize. Sembolik açıdan düşündüğümüzde alt üst olan geleneksel değerlerden söz edebiliriz –ki Maciek de bu değerleri yitiren insanlardan biridir aslında. Yine bu bağlamda Maciek'in Krystyna'nın kırılan topuğunu altların üzerinde tamir etmesi dikkat çekicidir. *Bu sahne genç adamın saygısızlığını, inancından sapmışlığını, değerlerden kopukluğunu ve ahlak yoksunluğunu gösterir, bütün bunların nedeni ise savaşa bizzat katılmış olması olabilir.* (Fałkowska, 2007: 58)

Kül ve Elmas'ın en önemli ve sembol içeren sahneleri, kahramanların gerçeklik ve onun diğer yüzü arasında, yani geçen zamanın değerleri ve onun yerini alanlar arasında kalmalarıyla bağlantılıdır. Böyle bir ikiliği filmin başındaki tarlayı süren çiftçi sahnesinde görmek mümkündür. Bu sükûnete zıt olarak küçük kilisenin önünde vurulan adamların ölümü akla şunu getirir; birileri ölürken birileri yeni bir yaşama hazırlanır. İnsanların yanlışlıkla, gereksiz yere ölmesi oldukça trajik bir durumdur. Buna kayıtsız kalan doğa, yeni bir yaşama döner. Adam işiyle meşguldür, tarlayı sürmeye devam eder. Bu sahne aynı zamanda ünlü ressam Józef Chełmoński'nin *Çiftçilik* (Orka) tablosunun bir kopyası gibidir.

Filmin romantik dönem edebiyatıyla bağı dikkat çekicidir. Kitapta olduğu gibi burada da Cyprian Kamil Norwid'in "Za Kulisami" eserindeki o ünlü şiire yer verilmiştir. Yıllardır mücadele verdiği direniş

³ Kolumbowie, Roman Bratny'nin 1957 yılında yayımlanan romanının adıdır. Romanda 1942-1948 yılları arasında Ülke Ordusu'nda mücadele eden yetişkinliğe henüz adım atmış bir grup Varşovalı gencin öyküsü konu edilmiştir. Bratny kendi anılarından ve deneyimlerinden yola çıkarak yazdığı romanında bu genç kahramanların işgalci güçlere karşı nasıl cesurca savaştıklarını anlatır. Kolumbçular aslında daha genel anlamıyla I. Dünya Savaşından sonra Polonya'nın özgürlüğe kavuştuğu yıllarda doğan ve II. Dünya Savaşında işgalcilere karşı mücadele eden genç nesil için kullanılır. Bratny yaşatları gibi özgürce gençliğini yaşayamayıp, yeraltı üniversitelerine giden ve düşmana karşı çarpışan bu neslin adeta Polonya'ya yeniden keşfettiklerini düşünür ve bu yüzden onlara Kolumbçular der.

ordusundan aldığı emir ve Krystyna'ya duyduğu aşk Maciek'in tam ortasında durduğu bir yol ağzıdır. Maciek bu yol ağzında varoluşun ve yaşamın anlamını sorgular. Krystyna'yla birlikte gittikleri yıkılmış kilise, bu sorgulamayı en yoğun yaşadığı yerlerden biridir. Krystyna ve Maciek kilisedeki bir mezar taşına yazılmış şiiri görürler. Okurken de kendi kaderlerini düşünürler. Norwid'in şiiri "burada ve şimdi"nin altını çizmektedir. Krystyna, Norwid'in şiirini okuduğunda her ikisinde de geçmişteki siyasi ve kültürel olayların sürekli bir döngü içinde olduğu ve yaşadıkları olaylarla örtüştüğü duygusu uyanır. İkisi de oldukça duygulanır. Kitapta şiirin kime ait olduğunu bilmeyen Maciek burada Krystyna'nın okuyamadığı kısmı ezberinden tamamlar:

*"Yoksa ışıltılı bir elmas mı külin altında,
Ebedi bir zaferin tan ağartısı olan..."*

Krystyna Maciek'e kül mü elmas mı olduklarını sorduğunda Maciek "sen kesinlikle elmassın" der. Kendisi hakkında yorum yapmaz. Aklından geçenlerden korkar gibidir. Geriye sadece küllerin kalacağı bir ateşe mi atmaktadır kendini? Szczuka'yı öldürmek vatanı için gerçekten gerekli midir? Wajda kilise sahnesinde Maciek'i öldürdüğü masum işçilerin cenazeleriyle karşı kaşıya bırakır. Yaşadığı şokla beraber Maciek yine kendini sorgulamaya ve bir vatansever olarak büründüğü kimliğine farklı bir gözle bakmaya başlar.

Sembolik çağrışımı olan sahnelerden biri de Monopol Oteli'nde verilen ziyafetin sonudur. Sarhoş konuklar ve yeni yönetimin temsilcileri son bir dans için orkestradan Chopin'in Polonez'ini çalmalarını isterler. Eser repertuarlarında olmadığı için orkestra çalarken yanlışlıklar yapar ancak konuklar yine de dans etmeye çalışırlar. Burada müzik önemli rol oynar. Yanlış çalınan müzik yeni iktidarı temsil etmesi gereken insanların, olması gerektiği yerde değil de yanlış bir durumun içinde olduklarının altını çizer gibidir. Wajda aynı zamanda dünyevi gerçeklerle kutsal değerler arasındaki zıtlığı ustalıklı işler. Chopin'in yanlış çalınan eseri, yerinden çıkartılan kırmızı-beyaz Polonya bayrağı gibi sahnelerde, izleyici ulusal değerlerinin gözleri önünde kirlendiği hissine kapılabilir.

Kül ve Elmas'taki en önemli sembolik örneklerden biri de Maciek'in içki kadehlerini tutuşturduğu sahnedir. Monopol Oteli'nde verilen ziyafet esnasında yan salondaki barda Maciek ve Andrzej öldürülen arkadaşlarını anımsarlar. Maciek kadehleri, mezar başında yakılan mumlar gibi ateşe verir. Yanan kadehler burada Yurt Ordusu'nda kahramanca ölen askerleri ve onların yer altı mücadelelerini sembolize etmektedir. O sırada şarkıcının "Monte Cassino'daki Kırmızı Gelinçikler" (Czerwone Maki pod Monte Cassino) adlı şarkıyı söylüyor olması da bizi böyle düşünmeye iter. Bu şarkı İkinci Dünya Savaşı yıllarında ordunun neredeyse bir marşı haline gelmiştir. 1944 yılında Müttefik orduları, Almanların İtalya'daki kalelerinden biri olan Monte Cassino'ya saldırmışlardır. Muharebeye katılan Polonya birlikleri zafer kazanmışlardır. Bu şarkı tam da o günün gecesinde bestelenmiştir. Askerler arasında büyük beğeni kazanmış ve adeta onlarla bütünleşmiştir. Maciek ve Andrzej ölen arkadaşlarını anımsadığı sırada yeni politik düzenin temsilcileri olan Szczuka ve Podgórski de otel odasında katıldıkları İspanya Savaşı'nı yâd ederler. Ancak onların savaşı ulusal değerlerden çok uluslararası Komünizm ruhuyla ilgilidir.

Filmin en belirgin edebi bağı, bize Polonya romantik geleneğini anımsatan Maciek karakteridir. Filmdeki zıtlıklar önemli ölçüde kahramanın ruhsal ikileleriyle ilişkilidir. Maciek, Kordian ve diğer romantik kahramanlar gibi, suikast düzenlemeyi gerektiren ulusal bir meseleyle (Szczuka'yı öldürme emri almıştır) bu tür davranışları yasaklayan şövalye ruhu arasında; savaş dönemindeki değerlere olan bağlılık ile barış döneminde normal bir yaşama başlama arzusu arasında; tarih ile şimdiki zaman arasında, içsel ikilemler yaşamaktadır. (Demby, 2009: 23)

Wajda eseri sadece ulusal bir mesele olmaktan çıkarır ve izleyiciyi Maciek'in trajedisine yoğunlaştırır.

"Bu genç adamın trajedisi, gerçeği kabullenmemesinden, tarihi olduğu gibi değil de hayal ettiği gibi kabul etmesinden kaynaklanıyor; daha doğrusu, yaşamı, tarihi, vatanını düşünürken Polonya romantik akımından kalan ilk kavramları kullanıyor." (Michałek, 1968: 42) der Wajda.

Wajda Szczuka karakterini anlatırken şematizmden kaçınmıştır. Yani Komünist parti sekreterine yüksek anlamlar yüklememiş, onu ideal bir kahraman olarak göstermemiştir. Ziyafetin ardından Yurt Ordusu'ndaki faaliyetleri yüzünden tutuklanan oğlunu görmek üzere polis merkezine giden Szczuka'nın ve onu öldürmek için uygun anı bekleyen Maciek'in yüz yüze geldikleri an oldukça dokunaklı bir sahnedir. Maciek Szczuka'ya ateş eder fakat Szczuka hemen ölmez, Maciek'e doğru yürür ve kollarına atılır, genç ve yaşlı adam birbirlerini kucaklıyormuş gibidirler. O ana kadar Szczuka'ya dair herhangi bir sempati uyandıracak

anlatıma rastlamayan izleyici bu görüntü karşısında her iki karakter adına da üzüntü duyar. İkisi de bağlı oldukları ideolojinin kurbanlarıdır aslında.

Filmde Wajda, Szczuka suikastına odaklanıp, birkaç karakter üzerine yoğunlaşır. Özgün eserdeki birçok konuyu eleyerek olayda birlik sağlar. Romanda birkaç gün ve çok sayıda mekan işlenirken filmde yaklaşık yirmi dört saatlik bir zaman diliminde Monopol Oteli ve yakın çevresinde yaşananlara tanık oluyoruz. Bu bağlamda zamanda ve mekanda birlikten de söz edebiliriz.

Sarışın olan ve Maciek'in aksine açık renkli bir kıyafet giyen Krystyna, Maciek için umudu ve karanlıktan kurtuluşu temsil ediyor diyebiliriz. Sadece birlikte oldukları otel odasında gözlüklerini çıkararak Maciek, bu hareketiyle maskesini indiriyor gibidir. Bu sahnedeki sözleriyle Maciek'in iç dünyası hakkında fikir sahibi oluruz:

Krystyna:

(Elini Maciek'in yüzüne götürür)

Neden hep şu koyu renk gözlükleri takıyorsun?

Maciek:

Ülkeme olan karşılıksız aşkımın hatırası. Bir anlamı yok aslında.

Ayaklanma sırasında kanalizasyonda çok zaman geçirdim. O yüzden.

Maciek ve Krystyna'nın ayrılık sahnesi de akılda kalıcıdır. Krystyna sabahın ilk ışıklarının üzerine vurduğu pencereden çıkıp Maciek'in yanına gelir. İzleyicinin mutlu bir son olabileceği ihtimalini düşündüğü son sahnedir bu. Ancak Maciek kararı vermiştir; aydınlık geleceğini bir tarafa atıp, karanlık yoldan gidecektir.

Filmin kompozisyonu bize Yunan trajedilerini anımsatır. Asıl trajedi yanlışlıkla masum insanların öldürülmesi ya da Szczuka'nın ölümü değildir. Ulusun değerleri adına birini öldürmek mi yoksa başlı başına bir değer olan yaşam mı? İşte kahramanın yaşadığı bu ahlaki ve içsel çatışma filmdeki en büyük trajedir.

Wajda'nın birçok filminde yer alan beyaz at burada kentin sokaklarında terk edilmiş olarak karşımıza çıkıyor. Nihai kararını verirken Maciek'in beyaz ata yaslandığını görüyoruz. Siyah-beyaz filmde sahneyi aydınlatmak amacıyla Wajda birçok beyaz unsur kullanmıştır. Belki de beyaz atı kullanma amacı da buydu fakat izleyici olarak burada beyaz atın romantik geleneği ve şövalye ruhunu çağrıştırdığını da söyleyebiliriz. Chełmicki, Polonya Romantizm dönemi edebiyatında gördüğümüz vatanın ve ulusun çıkarları için kendi yaşamını, aşkını ve mutluluğunu feda eden kahramana çok benzemektedir. Beyaz at da mutlu bir geleceği ve aşkı yerine ulusun çıkarları uğruna Szczuka'yı öldürmeye karar verdiği anda Maciek'in karşısına çıkmıştır.

Filmde yer alan bir başka sembolik unsur da Szczuka'nın oğlu Marek'in sorgulanma sahnesinde gördüğümüz lambanın etrafında uçan pervanedir. Pervane genellikle ölümü simgeleyen bir varlık olarak kabul edilir. Filmde Marek'in öldüğüne dair bir sahne yoktur. İzleyici burada sadece Marek'in akıbetinin ne olacağına dair tahminde bulunabilir. Başına gelecek şey fiziksel bir ölüm olabilir. Diğer yandan henüz gençliğinin baharındayken sancılı bir yaşamın içine sürüklenerek mecazi bir ölümle yüz yüze kaldığı sonucuna da varabiliriz.

Filmin başında Szczuka ve Podgórski oldukları sanılan iki masum işçiden biri kaçmaya çalışırken kilisenin kapısı önünde Maciek tarafından vurulur. Kilitli olan kilisenin kapısı açılır, işçinin bedeni kilisenin içine düşer ve kıyafetleri alev alır. Kilisenin kapısındaki bu manzara ve bu alev, işlenen büyük bir günahın sembolü gibidir. Izabela Kalinowska bu konuya şu şekilde yorum getirir:

Bu ateş Ülke Ordusu askerlerinin kilisenin içine girmesini engeller. Aynı Eski Ahit'te Tanrı'nın cennetin kapısına koyduğu yanan kılıç gibi, burada da ateş aforozu simgeler.
(Fidelska, 2003:182)

Maciek'in ölümü filmin bütünüyle uyuşmayan, akışından kopuk bir sahnedir. Kahramanca ya da destansı bir hava içermez. Kenti terk edeceği sırada sokakta askerleri görünce yersiz bir paniğe kapılır ve koşmaya başlar. Durup dururken şüpheli bir duruma düşer, askerler tarafından kovalanır ve vurulur. Yaralı bir halde kaçarken kurumak üzere bahçeye asılan beyaz çarşafların arasında dolanır ve izini kaybettirir. Bize

gündelik yaşamın bir parçasını çağrıştıran çarşaf lar kana bulanır. Kentin çöplüğüne gelir, acı içinde kıvranarak burada ölür.

4.SONUÇ

Andrzejewski'nin ilk basımı 1948 yılında yapılan *Kül ve Elmas* romanı, savaşın sona erdiği ilk günlerde Polonya'daki yeni siyasi oluşum mücadelesini anlatır. Olaylar 1945 yılının 5 Mayıs günü başlar ve üç güne yayılır. Filmde ise bu olaylar 5 Mayıs'ta başlamak suretiyle 24 saate sığdırılmıştır. Romanda ön planda olan bazı karakterler filmde geri plana çekilmiş, geri planda olanlar da öne çıkarılmıştır. Wajda, asi görümlü genç bir oyuncu olan Cybulski tarafından canlandırılan Maciek karakteri üzerine yoğunlaşmıştır. Eser, düzeni destekleyen toplumcu-gerçekçi bir eser olarak kabul edilse de Wajda'nın yorumuyla bu özelliğinden tamamen sıyrılmıştır. Maciek'in ölümü kahramanca bir hava içermez. Vurulduktan sonra yaralı bir halde kentin çöplüğüne gelir ve orada kıvranarak ölür. Romanda daha farklı işlenen bu finali, Wajda'nın bilinçli olarak tercih ettiğini söyleyebiliriz. İzleyici, Parti sekreteri Szczuka'nın suikastçisi Maciek'e film boyunca yakınlık duymuştur. Görünürde "Parti temsilcisini öldürenin hak ettiği son çöplükte ölümdür" yorumunun ise, aslında Wajda'nın filmi sansüre takılmaktan kurtarma çabası olduğunu söyleyebiliriz. Gerçekte böyle bir düşünceye sahip olmadığını, filmde bolca kullandığı sembollerden, ya da Romantik düşünceyle kurduğu bağlardan çıkarabiliriz. Olay örgüsünün ustalıklarla işlenmesi, Wajda'nın yoğun sembol kullanımı, başarılı sahne dekorları, tarihi bir belgesel havasına sahip oluşu gibi nedenlerden dolayı film uluslararası birçok eleştirmen tarafından bir başyapıt olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Andrzejewski, J. (2009). *Kül ve Elmas* (Çev. Seda Köycü), Versus, İstanbul.

Andrzejewski, J. (1991). "Önsöz" (Barbara Niemczyk), *Ashes and Diamonds*, s.vii, Northwestern University Press, Evanston.

Demby, Ł. (2009). "Popiół i Diament-Tragedia Symboliczna" (Ed. Olga Katafiasz), *To Co Ulepsza: Historia i Współczesność w Filmach Andrzeja Wajdy*, s: 23, Wydawnictwo Rupella, Kraków.

Fałkowska, J. (2007). *Andrzej Wajda-History, Politics and Nostalgia in Polish Cinema*, Berghahn Books, New York.

Fidelska, E.N. (2003). *Filmowy Świat Andrzeja Wajdy*, Universitas, Kraków.

Michalek, B. (1968). "Mówi Andrzej Wajda", Kino.